

Загорка Мићућ

КОНТАКТИ ИЗМЕЂУ САВРЕМЕНЕ ФИЛОЗОФИЈЕ И ПСИХИЈАТРИЈЕ

*Посвећено усјомени психијатра др. СПАСКА
СТОЈАНОВА, погинулог при земљотресу у
Скопју.*

Постоје данас веома интензивне и разноврсне везе између филозофских учења и психијатрије. Ти контакти и сарадња не обухватају само неке опште проблеме који интересују филозофију и психијатрију, већ су продрли у саму област психопатолошких истраживања, као и у психотерапију.

У овом излагању можемо углавном приказати најважнија питања и појаве додира и сарадње између савремене филозофије и психијатрије, који су иначе веома обимни и разноврсни.

Први директни контакт међу њима настао је најпре Хусерловим утицајем на низ истакнутих психијатра и применом феноменолошке редукције у психопатолошким испитивањима. После тога ће Хајдегерове егзистенцијалне анализе, или боље можда рећи анализе постојања (Daseinanalyse), доћи до свестраног изражаја и примене код низа психијатра. Кад је реч о утицају филозофије егзистенције на савремену психијатрију, углавном се то односи на Хајдегерове филозофске категорије и анализу постојања.

Треба имати у виду да филозофи егзистенције полазе од Хусерлове феноменологије и да има извесне унутрашње доследности у продужењу контакта са овом савременом филозофском тенденцијом. Овај пут развоја савремене европске филозофије прати и пролази у психијатрији Бинсвангер. Он ће тврдити да је за њега био одлучујући Хусерлов утицај, иако ће он применити највише Хајдегерове егзистенцијалне анализе и многе његове основне филозофске појмове¹⁾.

Поставило се наравно и питање односа психијатрије и марксистичке филозофије. То није било постављено само у социјалистичким земљама, него су о том писали неки западни филозофи и психијатри при разматрању питања односа савремене психијатрије и филозофије.

¹⁾ Phaenomenologica 4 1959.

Те везе изгледа да нису биле тако интензивне као оне на Западу, и уколико је психијатрија морала да води рачуна о марксистичким схватањима, то у прво време није било спонтано, већ је било наметнуто идеолошким обзирима, а понекад и диктатом.

Међутим, данас би слободна и стваралачка марксистичка мисао могла да размотри то питање. Марксистички филозофи и психијатри треба да виде како да успоставе сурете и сарадњу. Нема сумње, за једне и друге има прворазредни значај разговор о питањима као што су Марсково схватање човека на основу његовог материјалистичког тумачења друштва, његово учење о одређености свести друштвеним, бићем, његово схватање душевног живота човека према материјалистичком тумачењу историје, место и однос човека према природи и међусобни односи људи, управо и његов хуманизам.

Нису случајни ови интензивни контакти између савремене филозофске мисли и психијатрије, нити су они настали из личних симпатија данашњих истакнутих психијатра за филозофска учења и методе. Примене филозофских метода у савременој психијатрији настале су, према моме мишљењу, из самих унутрашњих тенденција развоја нашег научног сазнања света и развоја филозофије. С друге стране, савремена друштвена кретања и живот довели су до велике потребе упознавања психичког живота човека, до познавања услова психичког здравља, до потребе успешнијег спречавања и лечења његових поремећаја.

Од половине деветнајстог века избиће проблеми човека у први ред интересовања научне и филозофске мисли. Науке које ће покушати да проучавају и објасне појаве људског психичког живота, збивања у људском друштвеном животу, као и разне области људске активности, имале су, као у друге науке раније, да прођу кроз читав низ тешкоћа, док не стекну своје сигурне полазне позиције и методе за успешан рад у својој области проучавања. Само у овим наукама се наилази и на други специфични вид тешкоћа, на непосредну заинтересованост људи за тумачење тих појава. Наравно није реч о научној заинтересованости, већ је у питању животна заинтересованост. Маркс је наишао и указао на те тешкоће при оснивању политичке економије као науке.

Многи спорови у психологији, социологији, па и у психопатологији, нису ни данас потекли из тешкоћа и потреба самог научног сазнања. Познато је колике су тешкоће у овим областима научног испитивања, као и то да имамо веома различите правце и методе и читав низ отворених теоријских проблема. Саме појаве истраживања су веома сложене, а у то се уплиће још и различита друштвена заинтересованост, како да се оне тумаче. Поред свега тога, научна знања из тих области напредују даље и дају низ и позитивних практичних резултата.

Филозофско мишљење је на други начин пратило и изражавало потребе и проблеме доба и развоја људског друштва. На пример, младохегелијанци ће својим појмом филозофије као „свести доба” показати ту повезаност филозофског мишљења са потребама и збивањем једног доба. Уствари то је на нов начин било изражено Хегелово схватање, да је филозофија „доба схваћено мишљу” (die Zeit in Gedanken

gefasst). Само што је Хегел завршио са својим системом и пруском државом као врхунцем развоја, а младохегелијанци су схватили да се мора ићи даље од Хегела.

Враћам се на ово доба у филозофији, јер су у њему корени главних савремених филозофских праваца. Тада се формирају Марксова учења, а имамо истовремено критику европског друштва од стране данског филозофа Киркегора који се сматра оснивачем савремене филозофије егзистенције.

Обојица полазе од Хегелових филозофских концепција и оштро се разрачунавају са њима, нарочито са Хегеловим схватањем друштвених питања. Тада су настале многе критике европског друштвеног живота и предлози за радикалне реформе. Маркс и Киркегор ће тражити путеве решења друштвених тешкоћа у потпуно супротном смеру²⁾.

Што се тиче Хегела и његовог дијалектичког метода, треба подсетити на то, да је то био метод сазнавања живог, живота, и Јонас Кон с правом истиче у својој књизи Теорија дијалектике, да су биологија и историја изнеле на површину дијалектичке односе³⁾. То се данас често заборавља, нарочито од оних који негирају дијалектику природе.

Хегел није спекулативним путем измислио дијалектику, она је имала већ своју дугу историју. Дијалектички односи су били познати и раније и долазили су до израза у филозофском мишљењу (Милећани, Хераклит, Аристотел), у религиозним гледиштима, а у доба немачке класичне филозофије наметала се дијалектика са многих разних страна.

У то време се конституишу физиологија, биологија, настају покушаји откривања законитости људске историје и јасно је постало да се овде нису могли применити исти методи нити иста логика као у астрономији, физици и хемији. Тако су избијали дијалектички односи који су водили ка дијалектичком методу и мишљењу. Имао је право Маркс кад је тврдио да је Хегел дијалектику мистифицирао, иако је био мајстор дијалектике.

У развоју модерне науке дошло је убрзо и до систематског проучавања психичких појава и то се почело са физиолошким испитивањима и мерним методама (Хербарт др.). Међутим, са њима се није могло отићи далеко у објашњавању и разумевању специфично психичког. Тада ће Лоце узвикнути: „Ја хоћу да нешто разумем, а не само да га срочунам“.

Убрзо ће Дилтај основати „психологију разумевања“. Франц Брентано ће у својој психологији истаћи интенционалне односе наше свести. Затим имамо Бергсона, он је првобитно био биолог по струци, али ће се бавити проблемима односа нервног система, односно мозга и наше свести⁴⁾. Бергсон ће истаћи такође неподобност разума да својим

²⁾ Види о томе: K. Löwith Von Hegel zu Nietzsche. Levit је ту супротност вилед на основу њихове критике старог, а моје је мишљење да је битна супротност у предлогу решавања кризе. Ту је Маркс окренут будућности и потпуно је оригиналан, а Киркегор хоће старо да подмлади хришћанство.

³⁾ Jonas Cohn, Theorie der Dialektik, Leipzig 1923.

⁴⁾ H. Bergson, Matière et mémoire,

методама схвати жовот, па тиме и процесе наше свести. Он мисли на фиксирање односа и мерења. У тој атмосфери у филозофији психологији и логици, припрема се Хусерлов феноменолошки метод који ће имати велики утицај на развој савремене филозофије, психологије и психопатологије.

Наше излагање о везама и утицају феноменологије и филозофије егзистенције на савремену психијатрију, кретаће се углавном на линији методског утицаја и примене њихових појмова у испитивањима. Мислим, да је то примарни и битни мотив утицаја, док су идеолошко филозофски моменти имали мањи значај. Можда тек са Хајдегеровим утицајем долазе и ови моменти до изражаја.

Многи истакнути савремени психијатри тврде да је Хусерлов феноменолошки метод представљао прекретницу за психопатолошка испитивања. Минковски ће рећи како му је феноменологија омогућила да редукијом успе да посматра и описује болесну психу онако како се она сама показује. Бинсвангер ће такође истаћи Хусерлов став: „Да се поштено опише оно што се стварно види у феномену и то онако како се оно само показује, уместо да се друкчије истумачи (umdeutet)”. Даље, каже Бинсвангер, таквим поступком смо дошли до вештине директног питања субјективности свести без утицаја натуралистичких предрасуда. Сами смо свесна бића и према томе можемо излагати, свест из ње, саме из њене сопствене суштине⁵⁾.

Психијатрија ће под утицајем Хусерла добити не само нову област и методе, већ обим и дубину сопствених научних задатака, мисли Бинсвангер. Он ће нам рећи да му је Хусерл више помогао у његовим испитивањима него Хајдегер⁶⁾. На пример, строго разликовање између „животне функције” и „животне историје” које је он увео у савремену психијатрију, потиче од Хусерла⁷⁾.

Кискер ће у својој студији о шизофренији тврдити да се феноменолошким ставом добија поново „наивност гледања” и посматрања душевно абнормалног. Оставља се по страни позиционална „свест знања”, као и „објективност каузалних веза”.

То значи, каже он даље, треба посматрати само душевни живот болесника. Свакодневни свет болесника који психијатар има пред собом јесте извор феноменолошких налаза. При томе се мора бржљиво и опсежно припремити језичка, говорна страна. Увек се преко исказа, значи преко говора, приступало посматрању света болесника, његовог душевног живота. То посматрање се мора вршити изван свих научних шематизирања, чисто онако како се види, налази и показује код болесника⁸⁾.

У овим исказима психијатра о примени феноменолошког метода највише се истичу два момента. Прво је реч о промени става при посматрању психопатолошких појава „онако како се оне саме показују”.

⁵⁾ Phaenomenologica 4 1959 стр. 67.

⁶⁾ ibidem

⁷⁾ Binswanger, Ausgewählte Vorträge und Aufsätze B. I Bern 1947,

⁸⁾ Philosophische Rundschau II 1964.

Значи искључују се сва натуралистичка тумачења, а и животно практични ставови и оцене. То је парола „ка самим стварима” коју је Хусерл поставио при конституисању феноменолошког метода.

Други моменат је Декартовски став, у овом случају преко Хусерла прихваћен, а то је непосредно посматрања свести и продирање у њену суштину, без потребе других, па и натуралистичких тумачења. Бинсвангер говори о овом другом моменту. Међутим, Јасперс ће указати на немогућност нашег адекватног уживљавања са болесном психом и при томе на ограниченост примене феноменолошког испитивања у психопатологији, који је он сам међу првима примењивао.

Хусерлов феноменолошки метод је настао као метод описа и анализа непосредног тока свести. За доследно остваривање чистоте и непосредности посматрања свесног тока, полази се од сопствене свести онога који описује. Из истог разлога се искључују сва друга научна знања и животно ставови, или стављају у заграду.

Хусерл је био математичар по струци и логички проблеми су га довели до непосредног посматрања свести, односно логичких доживљаја. Свесни ток је у његовој непосредности, као его, добио Декартовски смисао апсолутно извесне полазне позиције, смисао филозофског принципа.

Моје мишљење је да је утицај феноменологије у психијатрији био у методском инспирисању и стимулисању психијатра да покуша нешто слично у својој области испитивања. Друкчије Хусерл и није могао утицати када се узме у обзир да је прва његова фаза и у области филозофије имала чисто методски и истраживачки смер и значај.

Феноменолошка редукција треба да нам омогући непосредно и чисто посматрање свесног тока, она представља радикалну измену природног става, тј. веровања у постојање света ван наше свести. Свет је приступачан за феноменологију једино као корелат свести и она га само тако посматра. Искључење природног става (свет постоји ван наше свести) није његово негирање, већ само неупотребљавање његових теза у нашем испитивању. Успоставља се неутрални посматрач наше свести, па и света који је дат нама у тој свести и само онако како се у њој показује. То нам омогућује посматрање самог нашег природног веровања у постојање света ван наше свести.

Мењање става и успостављање неутралног посматрача има код Хусерла трансцендентални значај и универзални филозофски смисао. Значи, према томе, да свака врста ствари и појава има нужно одговарајући начин своје датости у свести, начин којим смо ње свесни, како је доживљујемо. Једино тако су нам доступне, тако смо свесни њих, знамо за њих и можемо им прићи и посматрати непосредно.

Феноменолошка редукција у филозофском смислу представља не само радикалну измену става, већ и вишестепени поступак.

Када аутори приказа односа феноменологије и психијатрије поводом Кискерове студије о шизофреније истичу да је код психијатра у питању само „наивна феноменологија”⁹⁾, морамо поставити питање,

⁹⁾ J. Boerkman i Hemo Sur, Philosophische Rundschau II. 1964.

да ли је за психијатра уопште потребна трансцендентална димензија испитивања свести.

Мислим да нема смисла критиковати што психијатри не иду за трансценденталним испитивањем структуре психички ненормалних појава, као што се то чини у овом приказу. Њих двојица заступају гледиште да је потребно филозофско заснивање психијатрије и сматрају да то има да буде заједничка ствар и задатак филозофа и психијатра.

Мислим да су у праву они који су за сарадњу између филозофије и психијатрије по питањима где постоји потреба за то, али никако за мешање науке и филозофије¹⁰). Чак и Бинсвангер који просто захвата филозофске теме у својим студијама, каже: „Могло би се усудити са покушајем филозофског постављања психијатрије, тек тада када је на место конституције трансценденталне свести, трансценденталног его, ступило априорно откривање постојања (Dasein)”. Овде он објашњава свој прелаз на Хајдегерове анализе постојања. Ипак треба обратити пажњу на његову формулацију „усудити са покушајем”¹¹).

И психопатологији није довољно дошла до израза Хусерлова интенционалност свести. Међутим интенционалне анализе су код Хусерла прошириле домет и обогатиле садржину наших проучавања свести. Интенционалност је, према њему, битна и универзална структура свести, јер је свест увек свест нечега. Тако се његове анализе крећу и обухватају два слоја — ноетски слој самих облика свесног процеса и ноематски слој који обухвата оно чега је свест свесна, или ноематску садржину, која има чак своје ноематско језгро.

Хусерлове анализе свести су мајсторске и конкретне, без обзира на његове филозофске ставове,. Према томе оне су оставиле видног трага у низу савремених психолошких испитивања. На пример, то показује чувена књига Феноменологија перцепције од Мерло-Понтија. Школа гешталтиста је такође у почетку била инспирисана феноменологијом, а савремени психолог Бојтендајк примењује успешно феноменолошке анализе свести. Сам Хусерл је у последње време своје филозофске активности говорио много о феноменолошкој психологији¹²).

Сматрам да је прилагођеност и способност феноменолошких анализа да проучавају структуре и суштине нашег свесног тока оно што је довело до феноменолошке психологије и утицаја на друге правце у психологији, а што се тиче психопатологије ту је ослобађање од натурализма и „посматрање појава онакве кавке се оне саме показују” било у првом плану.

Хајдегерове анализе постојања отвориле су сасвим друге могућности у психопатологији и довеле су до контакта између савремене психијатрије и филозофије егзистенције,. Анализа структуре постојања, појмови историчности, темпоралности, ситуације, остварења аутентичне

¹⁰) Види: *Offener Horizont (Festschrift für Jaspers)* Ren. di Rosa.

¹¹) *Phaenomenologica* 4. 1959.

¹²) Види: *Krisis der europäischen Wissenschaften und Psychologie Husserliana*

егзистенције, са општим схватањем човека, продрли су у савремену психијатрију.

Наилазимо на низ приказа ових контаката и у филозофским часописима, од стране филозофских мислилаца, вероватно и у стручним психијатријским публикацијама. Међутим, има доста психијатријских студија које говоре Хајдегеровим појмовима и речником.

У свом делу Биће и време, Хајдегер говори о човеку, поставља питање шта је човек? Он полази у својим анализама од „бачености човека у свет“, говори о његовој изгубљености, о проблемима људског постојања, о бризи, страху, смрти, о аутентичној и неаутентичној егзистенцији и тд.

Он ће најенергичније негирати антрополошко туамчење његове филозофије и тврдити да његова филозофска мисао хоће да буде „мишљење бића“, и да конституише фундаменталну онтологију. Али је чињеница да његове анализе полазе од човека, од људске егзистенције. Човек је међутим, за Хајдегера место осветљења бића, он је ту-биће (Dasein), ту код бића, он је ек-систенција.

Наилазимо у многим психијатријским делима на ове појмове и на његова основна филозофска схватања. Анализа постојања, остваривање аутентичне егзистенције, историчност, праћење личности у њеној историји и остваривањима својих могућности које су јој дате, све су то питања која су давала изванредне инструменте самом психопатолошком испитивању.

И у овом случају Хајдегеровог утицаја, методски значај анализа постојања представља оно што је позитивно у контактима психијатрије са филозофијом егзистенције. Његове основне филозофске категорије добијају ипак психијатријски значај и садржину, и ако се може рећи да је филозофски утицај егзистенцијализма код неких психијатра веома јак, да се говори и о панегзистенцијализму.

У једном опсежном приказу сусрета егзистенцијализма и психотерапије Хелм Стиерлин покушава да размотри ово прилагођавање главних појмова филозофије егзистенције за истраживања и објашњења психопатолошких појава¹³⁾. Он ће то критички учинити. Тај његов чланак, у коме се углавном признају и позитивне могућности примене појмова филозофије егзистенције, изазваће и живу дискусију.

Стиерлин наводи, како Бинсвангер и Бос говоре о анализи људског постојања, слично Хајдегеру. Приказаће нам Бинсвангерову употребу Хајдегерових појмова на његовој анализи случаја Елен Вест. Говори се о егзистенцији и нацрту егзистенције, о начину бивања у свету, о околном свету, о свету са нама и о сопственом свету. (Umwelt, Mitwelt, Eigenwelt).

Хајдегерови појмови аутентичне и неаутентичне егзистенције применио је Бос у своје учењу о испуњеној и неиспуњеној егзистенцији. Он, на пример, тражи фундаменталну структуру здравог психичког живота, слично фундаменталној онтологији. Међутим, и фундаментална онтологија, као и фундаментална структура здравог психичког живота, тешко се могу постићи научним истраживањем. Хајдегерава филозофија не поставља захтев у духу научног емпиријског поступка, јер она осве-

¹³⁾ Philosophy and phenomenological Research Dec. 1963.

тљава и тражи смисао, али психопатологија не може ићи тим путем. Психопатологија мора вршити научна истраживања да би помогла лечењу и спречавању психичких болести.

Приказ егзистенцијалистичких тенденција у психијатрији од Рената ди Роза, излаже као озбиљну опасност да се одређене филозофске интерпретације употребе за инструменте научног испитивања у психопатологији и за психотерапијски метод¹⁴). Критиковаће веома оштро запостављење емпиристичког елемента у психопатолошким истраживањима и тенденцију панегзистенцијализма, слично Хегеловом панлогизму.

Ди Роза је психијатар и др. филозофије и велики поштовалац Карла Јасперса. У својој критици наводи пример како Бинсвангер на једном месту говори „о драматској игри егзистенције саме собом”. Даље ће Ди Роза указати на то да код егзистенцијалних аналитичара постоји несређено мешање теоријских, емпиријских и филозофских елемента. Признаје ипак да, поред ове грешке и опасности мешања, има веома талентованих психијатра који се служе егзистенцијалном анализом. Они у појединачним конкретним случајевима анализе показују добре резултате независно од теоријских принципа.

Постоје несумњиво различити мотиви, смисао и могућности примене филозофских категорија егзистенцијализма у савременој психијатрији. Мислим да је за психијатрију била веома плодна Хајдегерова анализа постојања која полази од „бачености човека у свет”, од историчности и темпоралности постојања, од расположења, од ситуације у којој се налази личност у остварању своје егзистенције. Све су ове структуре, при анализи постојања и личног животног пута, пружиле могућности оријентације за анализу психичког поремећаја и њеног теориског сређивања. Ове категорије и структуре добијају психијатријску садржину и смисао. Ако се иде у психијатрији за њиховим филозофским смислом, тада може да настане збрка. То је сагледао Јасперс и Ди Роза је убедљиво приказао штетност мешања.

У психотерапији психијатар такође мора заузети извесне основне филозофске ставове и гледишта. Он треба да има јасне погледе и одређено држање, јер се у психотерапији васпитно утиче. Различити облици погледа на свет које је човечанство себи формирало и мењало према потреби, нису имали само васпитно-идејну улогу, већ су нас и психички сређивали. То зна данас сваки психијатар, и ту има мотива за контакте између филозофије и психотерапије. Можда треба у томе тражити и изворе филозофских претензије психоанализе. Само се то не може мешати са научним испитивањем психопатолошких појава чије резултате користимо у психотерапији, а где саме појаве имају прву реч.

Наравно, да у истраживању психопатолошких појава постоји потреба за извесним општим полазним гледиштима, али то је случај и са осталим наукама. На тим најопштијим питањима срећу се све науке са филозофским схватањима. Из овога видимо да се психијатрија среће са филозофским мишљењем у више димензија.

¹⁴) Offener Horizont (Festschrift für Karl Jaspers) München 1953.

Карл Јасперс има сасвим посебно место у контактима између савремене психијатрије и филозофије и свој специфичан пут. У овом случају један психијатар који ће најпре у својој психопатологији применити феноменолошки метод, постаје доцније еминентан представник филозофије егзистенције.

Чини ми се да његови филозофски погледи носе у себи нешто из његовог психијатријског искуства. Кад он истиче комуникацију, кад је реч о свеобухватном, не можемо да не видимо колико он та своја гледишта заснива на унутрашњим потребама савременог човека индустријских развијених земаља и великих градова, на његовим душевним потребама, на потребама душевне стабилности и здравља.

Треба имати у виду да филозофија за Јасперса није наука, али савремена филозофија нужно мора бити на страни науке. Што се тиче самог научног сазнања и истраживања они се разликују од филозофије и морају испуњавати неке друге неминовне услове и захтеве.

Јасперс сматра да научно испитивање пре свега захвата данас партикуларност појава. Друго, наука мора бити истинољубива и мора своја учења да образложи и да их провери.

Али Јасперс веома оштро критикује када се резултати партикуларног знања универзално тумаче. И ако модерна филозофија мора бити на страни науке, наука не може заменити филозофију. Мешање доводи до псеудонауке и псеудофилозофије. Са тог становишта да се партикуларна знања не могу универзално тумачити, критикује Јасперс психоанализу и марксизам. Критика марксизма односи се на догматски марксизам, а не на оригинална Марксова учења и схватања.

Психијатар треба да има и мора имати своје основне филозофске ставове, али психопатолошко истраживање има своје сопствене путеве и захтеве. Код Јасперса феноменолошки метод је само један од метода који се могу успешно применити у психопатолошким испитивањима. Научна проучавања психопатолошких појава захтевају разноврсне методе.

Историја наука нам је показала довољно убедљиво колико је штетно и опасно инсистирати на универзалности неког метода, маколико да је примена дала у извесним областима одличне резултате са једним методом. Уз то је испитивање људског психичког живота посебно тешко и разнострано и ту је Јасперсова обазривост била оправдана.

Одавно је он напустио своју психијатријску делатност и посветио се само филозофским студијама и стваралаштву. Његов рад у области психопатологије оставио је трага у развоју савремене психијатрије. Он је један од оних који су остваривали живе контакте и сарадњу између савремене филозофске мисли и психијатрије. Био је то један сасвим посебан начин, и он је спонтано обухватио обе области, где су се оне сретале и могле срести на решавању савремених проблема човека.

Контакти између филозофије марксизма и психијатрије одвијали су се најпре у социјалистичким земљама и на сасвим другом плану. Наравно, да је у прво време била реч о идеолошким ставовима и мотивима те везе између марксистичких филозофских погледа и психијатрије.

Може се рећи да је у доба догматизма било наметања одређених тумачења и ставова и ту се питао само званични идеолошки апарат. Јасно је да су то били вулгарно материјалистички оквири који су једно време ограничавали психопатолошка испитивања у Совјетском савезу и из идеолошких мотива изоловали од светског развоја ове науке и њене примене.

Данас је довољно познато да тај материјализам није Марксов материјализам. Маркс и Енгелс су изложили више пута своје ставове према предходном материјализму. Они су најоштрије критиковали вулгарни материјализам, а истовремено су показали и свој однос према Фојербаховом материјализму који им је био најближи, јер су од њега пошли.

Питања која интересују нашу психијатрију, а истовремено нашу савремену марксистичку филозофску мисао, била би вероватно у првом реду марксистичко схватање човека, његовог понашања, његовог психичког живота, питања друштвених услова за његово душевни живот и могућности друштвених односа за његово душевно здравље. Мени се чини да је Марксова хуманистичка поставка одбране и значаја људског достојанства веома важна у људским односима слободно удружених људи, а истовремено добра основа менталног здравља¹⁵⁾.

Чудно је то, да ће се прво време сматрати марксистичким оно схватање према коме се психички живот човека може свести на физиолошке процесе без остатка. Међутим, ма колико корисна и тачна нека испитивања Павловљеве школе, она не могу свестрано обухватити психички живот човека, а далеко су иза Марксовог материјализма и његовог схватања људске психе. О овоме треба видети Марксове тезе о Фојербаху, нарочито прву тезу.

Друштвено биће је одређено начином производње, а људи нису пасивна бића у производњи. Човек је тај који производи, производња зависи од природе и њега. Он полази од затеченог стања своје историје. Ипак затечено и одређено оформљено друштвено биће утиче на нашу свест, па макар та свест била и свест о потреби измене тога друштва.

Имамо затим питање односа између марксистичке филозофске мисли и психијатрије које се поставља данас још из много других разлога, не само научних и терапијских.

На пример, читав низ савремених тековина у психијатрији сукобљавао се у својим основним теоријским ставовима са гледиштима марксизма. Међутим, и поред оштрих идеолошких разрачунавања, нарочито од стране догматског марксизма, многе тековине психопатологије са Запада продрле су у лекарску праксу у социјалистичких земљама. Није имало никаквог смисла одбацити једно тако богато психијатријско искуство које је пракса многоструко позитивно оценила и проверила. Ради тога је настала потреба идејног прилагођавања тековина савремене западне психијатрије марксистичким схватањима друштва и човека, као што терапијска пракса мора да води рачуна о специфичности околине у којој болесник живи и ради.

¹⁵⁾ Phenomenological Research.

Постоји већ низ покушаја сусрета савремене психијатрије и марксизма и то и у западним земљама. Имамо приступа марксистичкој интерпретацији психопатолошких појава, као и укључивања схватања разних школа и праваца у оквиру марксистичког погледа на свет. Требало би да неко код нас систематски и прегледно прикаже шта је учињено на том пољу

Владислав Клајн је разматрао низ идејно теоријских питања савремене психијатрије у својој књизи о неурозама. Његово синтетичко становиште потиче не само из позитивне примене тековине разних психијатријских школа у пракси и тежње да их тумачи са гледишта марксистичког материјализма, већ из потребе превазилажења искључивости разних психијатријских школа које су ишле до секташења.

Међутим, што се тиче марксистичког филозофског материјализма и његовог схватања човека, имамо данас заоштрену и интензивну дискусију међу марксистима, а и марксолозима. То отежава контакт и сарадњу са психијатријом. Јасно је да вулгарно догматско схватање није ни марксистичко схватање. Нама је потребно најпре упознавање са аутентичном Марксовом концепцијом, па затим сца савременим марксистичким схватањима.

Не може се спорити да је марксистички материјализам битно одређен и схваћен према односу човека и природе, док је предходни материјализам формиран према схватању природе и њених законитости. То произилази из материјалистичког тумачења људске историје, из схватања човека као произвођача. Производња је присвајање природе од стране човека на својствен начин. То долази од схватања да је материјална производња услов егзистенције људског друштва, да она ствара основе за формирање самих људских односа и пружа могућности културног стваралаштва. Као произвођач, као биће које је свесно подвргавало природу својим сврхама, човек ја ударао темеље својој историји и постајао њен стваралац.

Однос према природи се мењао на основу развоја производње, човек је мењао природу и себе сама у току своје историје. Али, оно суштинско у том односу речено је у Критици Готског програма, поводом рада као извора богатства. Човек својим радом производи разна потребна добра, али не само својим радом. Природа му даје сировине, материјал и његову сопствену радну снагу¹⁶⁾. Човек присваја и мења природу, али не може без ње, ни изван ње. Он је постао друштвено биће, стваралац своје историје, али се није одвојио од ње. Његов је однос битно други од односа осталих живих бића која живе у природној околини.

Маркс истиче, да је „комунизам истинско решење сукоба између човека и природе, између човека и човека и т. д.¹⁷⁾ Задржала сам се на ове две одредбе јер су оне битне за марксизам. Марксистички поглед на свет је материјалистички у схватању односа човека према природи, а хуманистички у схватању односа човека према човеку. Али ти су односи у развоју људске историје повезани, нераздељиви у своме јединству. „Дакле, друштво је довршено суштинско јединство човека с природом, истин-

¹⁶⁾ Готски програм.

¹⁷⁾ Рани радови 228.

ско ускрснуће природе, остварени натурализам човека и остварени хуманизам природе¹⁸⁾.

У схватању људског психичког живота природно-научни материјализам је открио условљеност наше душе од нашег тела, њену физиолошку основу и раскрстио је у своје доба са њеним божанским пореклом. Теорија марксизма је отишла даље, признајући резултате овог материјализма, тиме што ће материјалистички схватити људску историју, т. ј. људско друштво, а истовремено сагледати друштвену одређеност понашања људи, одређеност друштвене свести друштвеним бићем¹⁹⁾.

Из тога се може јасно закључити да је Марксов материјализам указао на друштвену условљеност људских схватања и понашања и тиме је отишао даље од откривања биолошких и физиолошких основа ових појава. Видимо данас да развој модерне психологије и психијатрије потврђују широко и многоструко ове Марксове антиципације. Према томе мора бити јасно да свођење људског психичког живота на биолошко-физиолошке основе без остатка не одговара марксизму ни марксистичком материјализму у схватању човека и његовог понашања, његовог душевног живота.

Интересантно, је да ће сам развој проучавања људског психичког живота, како у психологији, тако и у психопатологији, довести до знања о прворазредном значају друштвених односа и живота за психичко здравље. Може се рећи да је просто парадоксално то што психолози и психијатри марксисти нису најпре почели да проучавају наш психички живот у том правцу. У прво време изгледа да су они усмерили сву пажњу на физиолошка испитивања:

Питања људских односа и значаја тих односа за наше психичко здравље човека наметнуће се савременој западној психијатрији после разноврсних и интензивних испитивања нашег душевног живота. Ово ће потврдити низ Марксових указивања и открића, која су од великог значаја за проучавање људског понашања и психе.

Пут развоја модерне научне психопатологије водио је, како се мени чини, од констатације телесних физиолошких услова и веза наше психе преко открића утицаја биолошких нагона и односа, до друштвене одређености и утицаја на наш душевни живот и наше понашање. Истовремено смо имали и покушаје чистог описивања самих појава, да бисмо дошли до аутентичне структуре самих психопатолошких процеса, као што је то био случај у примени феноменолошког метода код низа савремених психијатра.

Мени лично изгледа да су сви ови продори и покушаји научног испитувања наше психе доприносили њеном сазнавању и отварали путеве ка њеном свестраном проучавању и осветљавању.

Науке које проучавају психичке процесе још су релативно нове, а појаве које оне проучавају су веома сложене и изискују многоструке контакте са други наукама и примену разноврсних метода. По питању метода сложила бих се са ставовима Карла Јасперса. Уз то су нам познати

¹⁸⁾ *ibid.* стр. 229.

¹⁹⁾ Ка критици политичке економије, стр. 3.

не само тежина проблема тумачења ових појава, него и велика осетљивост и заинтересованост за њихово тумачење од стране разних друштвених снага.

Човек је према Марковом учењу, друштвено и историјско биће које свесно усмерава природне силе у своје сврхе, следећући њихову сопствену законитост. Тиме је он успео да мења природу, створио је свој свет, очовечио је многе области природних појава, а при томе се и он сам мењао и стварао своју историју. Откривајући законитости друштва, човек ће покушати и ту свесно да утиче на токове и тенденције друштвеног живота.

Нови облици људског живота, све веће овлађивање природним силама, откривањем друштвених законитости и покушајем свесног деловања у својој историји, наметнуће велику потребу за свестраним упознавањем самог човека, његовог понашања, његових могућности, његовог друштвеног живота, његове психе.

Мислим да Марксово схватање човека на основу његовог материјалистичког тумачења друштва, отвара широко видике у савременом проучавању људских односа, понашања, психичког живота, па и психичког здравља.

Одбрана људског достојанства у друштвеном животу, критика класне експлоатације од стране Маркса, показује једну хуманију форму односа међу људима, која би требало да утиче и на психичко здравље људи, колико његове поремећаје доносе друштвени односи.

Сусрет савремене психијатрије са Марковим схватањима био би по моме мишљењу, потребан из више разлога. Тај сусрет може да почне најпре са филозофским концепцијама марксизма, затим са социолошким марксистичким гледиштима и испитивањима. О контакту са резултатима психолошких истраживања и тумачења тих резултата, мислим да ће бити доста питања по којима је сарадња са филозофијом марксизма веома потребна.

С друге стране, морамо имати у виду да је у доба настанка марксизма наше научно знање о психи човека било веома оскудно. А колико нам је то знање потребно у напорима изграђивања социјализма, у тешкоћама са људима, њиховим ставовима и старим навикама, то је нама веома добро познато. У стварању нових односа у производњи и у друштвеном животу, људи пролазе не само кроз радне напоре, него и кроз тешке душевне отпоре и кризе. Много је добрих замисли извитоперено на неспособности људи да их остваре или на њиховом унутрашњем одбијању.

Савремени живот са својим пребрзим ритмом измена, са низом животних и радних услова који подривају стабилност људске психе и њеног здравља, захтева познавање човека и његове психе и брижљиву заштиту њихове животне способности. Тешке душевне кризе, било капитализму или у социјализму, слабе способности човека у вршењу својих животних и друштвених функција. Познато је да се појављују критике савременог друштва са гледишта менталног здравља, као што то чини Ерих Фром са својом критиком америчког друштва, Има по тим питањима много што шта да се каже и у земљама које граде социјализма. Код њега су се срели марксизам и психоанализа. У нашој друш-

твеној пракси постоји много акутних проблема по питању човека, на којима би требало да се сретну и блиско сарађују марксистичка савремена филозофска мисао са психијатријом, наравно укључујући ту и сарадњу психологије и социологије.

Савремена стваралачка марксистичка мисао окренута је проблемима човека. Она истиче заборављену хуманистичку садржину марксизма, бави се ставовима о односима међу људима који су и те како битни за нове друштвене односе, бави се етиком новог друштва. Таква филозофија има елементата да се сретне са онима који се баве заштитом менталног здравља људи, који им помажу да преброде тешке душевне кризе, који у психотерапији васпитно делују. При том деловању филозофски општи ставови који изражавају поглед на свет веома су потребни.

Свакако да ће у току сусрета тек избити многа питања на којима ће се сresti савремена психијатрија и модерна марксистичка филозофска мисао.

Ова моја излагања покренута су потребом наших психијатра да се информишу о оним филозофским правцима који су толико утицали на западну психијатрију и психотерапију. Међутим, реч је о психијатрији која има позитивне резултате и добра практична искуства и не може се искључити у савременом лечењу. Треба разумети и њихову теоријско-филозофску основу и умети је одвојити, ако нам је она неприхватљива од самих тековина које су научно потврђене и проверене у психијатријској пракси. Не смемо ради тих филозофских ставова одбацити саме научне и практичне тековине те психијатрије, као што се то чинило једно време.

Видимо како се психијатар среће на више планова са филозофском мишљу главних савремених праваца, па не може да се избегне ни сусрет са марксистичким погледима.

Према моме схватању, марксизам даје подстрека и могућности да се наш психички живот посматра у оквиру друштвених токова и односа, који су несумњиво најбитнији за понашање човека и за његову психу. Међутим, не сме се ни ту ићи у крајност и једностраност. Човек се не своди само на друштвене односе, иако су они битни за могућности личног развоја и одређују што шта у његовим понашању и схватању, ипак се не могу негирати физиолошке и биолошке основе, као ни његова лична историја и живот.

Могли бисмо низати многа питања и проблеме на којима се са интересовањем могу сresti филозофи марксисти и психијатри. Али сама сарадња и сусрети треба да покажу своју оправданост, своје задатке и могућности рада.

Овим освртом на појаве контакта између савремене филозофије и психијатрије и са овом информацијом, желела бих да учиним први корак ка сусретима и сарадњи код нас. Зависи од обостраног интереса и воље да се почне са овим радом, а мислим да је потреба несумњива и да смо мало у задоцнењу са тим. Тај рад се неће кретати само на чисто теоријском нивоу, него ће бити значајан за практичан рад са људима, како у чувању и заштити менталног здравља, тако и при лечењу које и васпитно делује.

Филозофија при томе сусрету обогаћује своје увиде у људска реаговања на неке животне ситуације, обогаћује своје схватање човека познавањем извора његових душевних криза и начинама њиховог преовлађивања. Филозофски погледи и ставови добијају могућности да позитивно утичу на нашу психичку стабилност и отпорност који су нам неопходни у животу, за успешно извршавање наших људских и друштвених функција.

Филозофија, као и остали погледи на свет, које човечанство себи формира, има важну улогу у сређености наше свести, помаже свесној оријентацији човека у свету, утиче на реаговање човека и тиме на његово понашање, уколико му стварно осветљава његове могућности. У социјалистичким земљама она добија на том послу нарочито истакнуто место, с обзиром да религиозно васпитање ступа у позадину.

Та деликатна идејно-васпитна улога намеће још више потребу познавања човека, познавање његове психе. Познато нам је колико тешкоће имамо са људима, управо са нама самима, при изградњи нових облика производње и нових друштвених односа. Ради тога је познавање човека, његових способности, могућности, његовог понашања, неопходно нашој друштвеној активности. Знамо да је то општа потреба савременог друштвеног живота, не само тамо где се гради социјализам. Јасно је да ту има да каже своју реч и савремена психопатологија поред осталих наука.

Једна директна жива сарадња између марксистичке филозофије и психијатрије може обострано бити стимулативна, може допринети да се обогати садржина и прошире могућности једне и друге у њиховој непосредној примени код људи, у њиховој практичној друштвеној функцији.

Dr Zagorka Mičić

BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER PHILOSOPHIE UND PSYCHIATRIE DER GEGENWART

(ZUSAMMENFASSUNG)

Diese Beziehungen werden nur in Hauptfragen und ihren Hauptmomenten dargestellt. Man beginnt mit dem Einfluss der Phänomenologie Edmund Husserls auf die Psychiatrie des XX Jahrhunderts. Dieser Einfluss und überhaupt die lebhaften Beziehungen der modernen Psychiatrie und Philosophie der Gegenwart, entstehen, nach der Meinung des Autors, aus der inneren Tendenz der Entwicklung der neueren Wissenschaft und Philosophie. Es ist die Tendenz der wissenschaftlichen Forschung das psychische Leben des Menschen und die Geschichte, d. h. das gesellschaftliche Leben, zu erforschen und wissenschaftlich zu erklären. Andererseits, ist die Philosophie immer mehr mit der philosophischen Anthropologie beschäftigt.

Man hat in der Psychiatrie manche methodischen Einstellungen von der Phäomenologie sehr fruchtbar angewandt. Phäomenologische Methoden sind eigentlich an den Bewusstseinsanalysen entstanden und angewandt. Vielleicht ist daraus ihr Einfluss an die Psychiatrie und Psychologie zu verstehen. Die Daseinsanalysen von Heidegger wurden sehr viel in der Psychiatrie gebraucht, dass man sogar die Tendenz zu Panexistenzialismus kritisierte. Man erwähnt Minkovski, Binswanger, Boss, Kisker und andere Psychiater die diese Beziehungen zwischen der Philosophie und Psychiatrie rege gepflegt haben.

Bei Karl Jaspers ist ein besonderer Fall dieser Beziehungen zu Stande gekommen. Zuerst hat er phänomenologische Methode als Teilmethode in der Psychopathologie angewandt, danach ist er einer von den Hauptvertreter der Philosophie der Existenz geworden.

Die Frage der Beziehung zwischen der marxistischen Philosophie und Psychiatrie wird zuletzt behandelt. Der dogmatische Marxismus mit seiner vulgärmaterialistischen Deutung des psychischen Lebens, wo man das Psychische auf die physiologische Vorgänge zurückführte, wird als unmarxistisch kritisiert. Marx hat gerade auf gesellschaftliche Bedingungen des menschlichen Benehmens und Bewusstseins gezeigt, was moderne Psychologie und Psychiatrie mit ihren neuesten Forschungen bestätigt hat.

Man müsste die Auffassung des Menschen, seines Benehmens und seines psychischen Lebens von Marx genauer besprechen und erhellen, damit die Psychiatrie sich mit den marxistischen philosophischen Denken und Lehren begeben kann. Man schlägt Zusammenkunft und Diskussion über diese Fragen und Mitarbeit zwischen den Psychiatren und Philosophen in den socialistischen Ländern, aber auch wo anders. Den Gedanken, den Erkenntnissen, soll man und kann man schwer die Grenzen stellen. Marxismus, wie die grossen Entdeckungen der modernen Psychiatrie sind überall zu treffen und man muss klar sein über ihre Beziehungen und zehren.